

گوشزد: «و» و «ی» می توانند صامت یا مصوّت باشند؛ بسته به اینکه در کجای هجا بنشینند. اگر واج دوم هجا باشند، مصوّت و در غیر این صورت صامت اند.

خیزد و خز آید که هنگام خزان است / باد خنک از جانب خوارزم وزان است (منوچهری)

در این بیت، تکرار کدام واج ها بر موسیقی و آهنگ کلام افزوده است؟

مصوّت بلند «ا» در بیت، هفت بار تکرار شده است. اگر به موسیقی و آهنگی که از بیت برمی خیزد، دقت کنیم درمی یابیم که تکرار آگاهانه یک مصوّت تا چه اندازه در غنای موسیقی این بیت مؤثر بوده و به گوش‌نوازی آن کمک کرده است. در همین بیت، تکرار صامتهای «خ» و «ز» در مصراع اول نیز به عنوان یک عامل ایجاد کننده موسیقی لفظی درخور توجه است.

پیش از اینت پیش از این، اندیشه عشاق بود / مهرورزی تو با ما شهره آفاق بود (حافظ)

عشاق: عاشقان / **مهرورزی:** عشق‌بازی / **شهره:** شناخته / **آفاق:** افق ها

در مثال دوم، شاعر صامت «ش» را در پنج واژه آورده است؛ یعنی، «ش» بیش از هر صامت دیگری تکرار شده و همین امر بر موسیقی بیت و زیبایی آن افزوده است. این تکرار را «**واج آرایی**» گفته اند؛ زیرا آرایه ای است که از تکرار یک «واج» حاصل می شود.

خوابِ نوشین بامدادِ رحیل / باز دارد پیاده را ز سبیل (سعدی)

نوشین: شیرین؛ دلپسند / **رحیل:** کوچیدن؛ کوچ / **سبیل:** راه /

در نمونه بالا، تمامی کلمات مصراع اول با مصوّت کوتاه « - » به هم پیوسته اند. تکرار این مصوّت، بر موسیقی بیت افزوده است.

توجه: واج آرایی صامت ها از مصوّت ها محسوس تر است.

واج آرایی صامت ها محسوس تر است یا مصوّت ها؟ - صامت ها

گوشزد ۱: این آرایه نسبی است و با نگرش به سه نکته ارزیابی می‌شود:

الف) گونه واج: برای نمونه «گ» و «ج» به سادگی شناسایی می‌شوند و به گوش می‌آیند ولی «د» اینگونه نیست.

ب) تعداد واج: بازآورد بیشتر یک واج سبب می‌شود که بیشتر به گوش بیاید.

پ) فاصله واج: اگر فاصله دو واج همسان کم باشد به گوش می‌رسید. برای نمونه اگر سه بار «ش» پشت سر هم بیاید تکرار حس می‌شود؛

ولی اگر فاصله آنها زیاد باشد با سه بار بازآورد «ش» واج آرایی پدید نمی‌آید.

شور شراب عشق تو آن نفسم رود ز سر / کاین سر پرهوس شود خاک در سرای تو

نمونه پرسش: در بیت زیر آرایه واج آرایی در دیده می شود.

(خوابِ نوشین بامدادِ رحیل / باز دارد پیاده را ز سیل)

نمونه پرسش: در بیت زیر تکرار واج های و بیش از واج های دیگر باعث ایجاد آرایه

شده است. (سرو را بین بر سماع بلبلان صبح خیز / همچو سرمستان به بستان، پای کوب و دست زن)

به بیت های زیر توجه کنید. در این نمونه ها، **تکرار** واژه بر تأثیر آهنگین بیت، افزوده است.

پس هستی من ز هستی اوست / تا هستم و هست، دارمش دوست (ایرج میرزا)

واژه آرایی: هستی / واج آرایی: س، ه، ت

ای دریغا، ای دریغا، ای دریغ / کانچنان ماهی نهان شد زیر میغ (مولوی)

واژه آرایی: ای دریغا، دریغ / واج آرایی: غ (دریغ: افسوس / میغ: ابر)

با من بودی، منت نمی دانستم / تا من بودی، منت نمی دانستم

واژه آرایی: من، بودی، منت، نمی دانستم / واج آرایی: ن، ی، ت (منت: من تو را / نمی دانستم: نمی شناختم)

رفتم چه من ار میان، تو را دانستم / با من بودی، منت نمی دانستم (فیض کاشانی)

واژه آرایی: من / واج آرایی: س، ه، ت (منت: من تو را)

ما را سری است با تو، که گر خلق روزگار / دشمن شوند و سر برود، هم بر آن سریم (سعدی)

واژه آرایی: سر / واج آرایی: س، ر

توجه: آنچه در تکرار اهمیت دارد، جنبه موسیقایی و آوایی سخن است نه شکل نوشتاری واژگان.

تفاوت واژه آرایی و جناس همسان: در واژه آرایی، دو واژه لفظ و معنای یکسانی دارند؛ ولی در جناس لفظ دو واژه یکسان است و معنا

نایکسان.

بتي دارم که چين ابروانش / حکایت می کند بتخانه چین

گوشزد ۲: اگر تکوازی به واژه افزوده شود و معنا را تغییر دهد واژه آرایی از میان می رود؛ ولی اگر معنا تغییر نکند واژه آرایی از بین

نمی رود؛ مانند: مردی نبود گریختن سوی وصال / هنگام فراق مرد باید بودن

گوشزد ۳: حرفهایی مانند: به، در، از ... با یکدیگر واژه آرایی پدید نمی آورند.

جام در دست و یار در پهلو / عشق در جان و شور در سر بود

گوشزد ۴: ردیف گونه ای واژه آرایی به شمار می رود.

نشانید که خوبان به صحرا روند / همه کس شناسند و هر جا روند

نمونه پرسش: در بیت زیر، تکرار واژه آرایه را به وجود آورده است.

(ای دریغا، ای دریغا، ای دریغ / کانچنان ماهی نماند شد زیر میغ)

خودارزیابی

۱- در بیتهای زیر، نمونه های واج آرایی را بیابید.

■ سرو را بین بر سماع بلبلان صبح خیز / همچو سرمستان به بستان، پای کوب و دست زن (خواجوی کرمانی)

واج آرایی: س، ن، ا / (سماع: پایکوبی؛ دستافشانی / سرمست: سرخوش / بستان: بوستان / پای کوب: رقصیدن)

■ گو بهار دل و جان باش و خزان باش، ار نه / ای بسا باغ و بهاران که خزان من و توست (هوشنگ ابتهاج)

واژه آرایی: باش، خزان / واج آرایی: ن، ب، ا / (ار: اگر)

■ سر ارادت ما و آستان حضرت دوست / که هر چه بر سر ما می رود، ارادت اوست (حافظ)

واژه آرایی: سر / واج آرایی: س، ر، ت، ا / (آستان: آستانه)

■ ای تکیه گاه و پناه / زیباترین لحظه های / پر عصمت و پر شکوه تنهایی و / خلوت من! / ای شط شیرین پر شوکت من! (مهدی اخوان ثالث)

واژه آرایی: پر / واج آرایی: « = »، ت، ش، ن

www.my-dars.ir

۲- در اشعار زیر، آرایه تکرار (واژه آرایی) را بیابید.

■ عمر ما را مهلت امروز و فردای تو نیست / من که یک امروز مهمان توام، فردا چرا؟ (شهریار)

واژه آرایی: امروز، فردا / واج آرایی: م، ر (مهلت: فرصت)

■ دل اگر خدا شناسی همه در رخ علی بین / به علی شناختم من، به خدا قسم، خدا را (شهریار)

واژه آرایبی: علی، خدا / واج آرایبی: خ (رخ: چهره)

■ زمانه قرعه نو می زند به نام شما / خوشا شما که جهان می رود به کام شما (هوشنگ ابتهاج)

واژه آرایبی: شما / واج آرایبی: ش، ن (قرعه: پشک)

■ گر تو گرفتارم کنی، من با گرفتاری خوشم / ور خوار چون خارم کنی، ای گل! بدان خواری خوشم (ابوالقاسم حالت)

واژه آرایبی: خوشم / واج آرایبی: گ، ر، خ (گر: اگر) [گرفتار و گرفتاری همچنین خوار و خواری واژه آرایبی نیستند.]

■ گرم بازآمدی محبوب سیم اندام سنگین دل / گل از خارم برآوردی و خار از پای و پای از گل (سعدی)

واژه آرایبی: خار، پای / واج آرایبی: س، ا / (بازآمدن: برگشتن / سیم اندام: روشن و سفید پوست / سنگین دل: سنگدل)

■ بی عمر زنده ام من و این بس عجب مدار / روز فراق را که نهد در شمار عمر (حافظ)

واژه آرایبی: عمر / واج آرایبی: ر

■ پای استدالیان چوبین بود / پای چوبین سخت بی تمکین بود (مولوی)

واژه آرایبی: پای، چوبین، بود / (تمکین: پابرجا کردن / بود: می باشد)

■ از ننگ چه پرسی که مرا نام ز ننگ است / وز نام چه پرسی که مرا ننگ ز نام است (حافظ)

واژه آرایبی: ننگ، پرسی، نام، مرا، است / واج آرایبی: ن (ننگ: آبرو)

■ گر اظهار پشیمانی کند گردون مشو ایمن / که بد عهد از پشیمانی، پشیمان زود می گردد (صائب)

واژه آرایبی: پشیمانی / واج آرایبی: ش، ن (اظهار: آشکار کردن / گردون: فلک)

■ یک عمر پریشانی دل، بسته به موئی است / تنها سر موئی ز سر موی تو دورم (قبصر امین پور)

واژه آرایبی: سر، موی / واج آرایبی: م (پریشانی: آشفتگی)

■ هر کجا دردی است درمانیش هست / درد عشق است آنکه درمانیش نیست (سلمان ساوجی)

واژه آرایبی: درد، است، درمانیش / واج آرایبی: د، ر

۳- غزلی از دیوان حافظ بیابید که نمونه مناسبی برای کاربرد واج آرایبی و واژه آرایبی باشد؛ سپس مشخص کنید، کدام واج ها و واژه ها

در ایجاد این آرایه ها، مؤثرند.